

Klasik Dönemde Arap Diline Giren Yabancı Sözcükler

-Hadisler Bağlamında Bir Örnek-

Kadri YILDIRIM*

ABSTRACT

The classical Arabic language has three important sources: Poem, Qor'an and Hadith. Some words in these sources are stem from foreign languages called "muarreb" or "dahil" by linguistics. To know these words is very important to understand the history of Arabic language and relationships between Arabs and the other nations. In This article we want to pount out the foreign words in hadith literaturu.

Keyword: *The classical Arabic language, dahil, muarreb, Qoran, Hadith.*

1. GİRİŞ

Her dilin sözdağarcığını oluşturan sözcükler yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir dilin kendisine ait olan, kökeni o dilde bulunan, başka bir dilden alınmayan sözcükler yerli; tersi olanlar da yabancı olarak kabul edilir. Yabancı sözcükler, Arap dilcileri tarafından *dahil* veya *muarreb* olarak adlandırılır. Sîni'ye göre "dahil" in kapsamına değişikliğe uğrayan ve uğramayan bütün yabancı sözcükler girerken; "muarreb" in kapsamına daha ziyâde harf veya hareke açısından değiştirilerek Arap-çalaştırılan yabancı sözcükler girmektedir.¹

Klasik Arap dilini günümüze ulaştıran üç önemli kaynak vardır. Bunlar eski Arap şiiri, Kur'ân ve hadislerdir. Araplarla Arap olmayan kavimler arasında kurulan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, dinsel vb. ilişkiler sonucunda bu her üç kaynağa da yabancı sözcükler girmiştir. Bu sözcüklerin bilinmesi ve çözümlenmesi hem dönemlere göre Arap dilinin tarihine; hem de Arapların komşu kavimlerle kurmuş oldukları ilişki biçimlerine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Bu öneme binaen hazırladığımız bu makale iki temel bölümden oluşmaktadır. Birincisi, Arap dilinin sözcük aldığı başlıca diller ve bunda rol oynayan faktörler; ikincisi ise klasik Arap dilinin önemli bir kaynağı olması bağlamında hadislerde geçen yabancı sözcükler ve kökenleri.

Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen bir kısım yabancı sözcükler aynı zamanda bazı câhiliye şiirlerinde de geçmektedir. Dil tarihi açısından doğal olarak bunların

* **Yrd. Doç. Dr.**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı ABD Öğretim Üyesi. E-Mail: kyildirim2@yahoo.com

1 Bk. Muhammed el-Emîn el-Muhibbî, *Kasdu's-sebil fîma fi'l-luğati'l-Arabiyye mine'd-dahil*, nşr.: Osmân Mahmûd es-Sîni, Riyâd, 1994, I, 53.

İslâm'dan önce Arapça'ya girdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak hadislerde geçen diğer bazı yabancı sözcükler vardır ki, şiirleri derlenmiş şâirlerin dîvânlarında bunlara rastlanmadığı gibi, bu sözcüklerin ait oldukları dilleri tespit eden âlimlerin konuyla ilgili verdikleri örnekler arasında da câhiliye şiirine veya nesrine rastlamadık. Bu sözcükler akla iki ihtimali getirmektedir: Birincisi, câhiliye şiirlerinde veya nesrinde yer almamış olsalar bile bunların tamâmen veya kısmen daha önce Arap dilinde kullanılmış olmaları; ikincisi ise bunların ilk kez Hz. Peygamber tarafından dile getirilmesidir. Bu ikinci ihtimal çerçevesinde akla gelebilecek sorulardan biri Hz. Peygamber'in yabancı dil yönüdür. Bu konuda yapılmış araştırmaların olup olmadığını, varsa ne gibi neticelere varıldığını bilemiyoruz. Ancak bazı ipuçlarından yola çıkarak onun en azından komşu ülkelerde konuşulan bazı dilleri kısmen de olsa bildiğini söylemek mümkündür. Konumuzun ayrıntılarına geçmeden önce bu hususta bazı özet tahlillerde bulunmayı faydalı görüyoruz.

Hz. Peygamber bir hadisinde "ey hendek ahalisi! Câbir sizin için bir sûr (ziyafet) hazırlamış; haydi gelin!" demiştir.² Hadiste geçen حَبْلِيْق ve سُور kelimelerinin ikisinin de Farsça olduğunu söyleyen Cevâlikî (ö. 540 / 1145), Hz. Peygamber'in Farsça konuştuğunu nakletmektedir.³ Rivayete göre Hz. Peygamber'e Zimmilere nasıl selam verilip onlardan bir konuda nasıl izin isteneceği sorulmuş, O da kendilerine selam verilmesinden bahsetmeden; أَتَرَائِمِ؟ (gireyim mi?) gibi şeyler söylenmesini emretmiştir.⁴ Muneccid, Farsça olan ve başka yazılış biçimleri de bulunan bu kelimenin yer aldığı hadis ile ilgili yapılan yorumlar çerçevesinde Hazreti Peygamber'in Farsça bildiğini kaydetmektedir.⁵

Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber-Ümmü Hâlid'e bir elbise giydirdikten sonra ona Habeşçe مَسْمُوعَة (güzel) demiştir.⁶

Hz. Peygamber'in kullandığı yabancı sözcüklere bakıldığında bunların önemli bir kısmının krallarına İslâm'a dâvet mektuplarını gönderdiği halkların dili olarak Farsça, Habeşçe ve Rumca olduğu göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi birer davet mektubuyla Dihyetu'l-Kelbî Rûm kralı Heraklius'a; Amr b. Umeyye Habeş kralı Necâşi'ye (asıl adı Ashame); Abdullah b. Huzâfe İnan Kısra'sı Husrev Pervîz'e; Hâtîb b. Ebû Balta'a da Mısır Firavûnu Mukavkıs'a gönderilmiştir. İbn Sa'd'ın tespitine göre "gönderilen elçilerin hepsi gönderilmiş oldukları memleketlerin dillerini biliyorlardı".⁷ Çağatay, Dihye'nin Hz. Peygamber'e dış ülkelerle ilgili önemli bilgiler vermek konusunda büyük yardımlarda bulunduğunu ifade etmektedir,⁸ bu bilgiler arasında dil ile ilgili olanlar da bulunabilir. Bu bakımdan biz başta adı geçen sahâbiler olmak üzere komşu memleketlerin dillerini bilen bazı müslümanların

2 Buhârî, *cihâd*: 188.

3 Bk. Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Muarreb*, nşr.: F. Abdurrahîm, Dimeşk, hendek kelimesi için s. 279; sûr kelimesi için s. 382.

4 Bk. Mecduddîn Ebu's-seadât el-Mubârek b. Muhammed b. Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadis*, nşr.: Ahmed Tâhir ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347, I, 74.

5 Bk. Salâhuddîn el-Muneccid, *el-Mufassal fi'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-muarrebe*, Beyrut, 1975, s. 24.

6 Buhârî, *cihâd*: 88.

7 Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, nşr.: İhsân Abbâs, Beyrut, ts., I, 258.

8 Bk. Neşet Çağatay, *Sorularla İslâm Dini ve İslâm Tarihi*, Ankara, 1997, s. 191.

Hız. Peygamber'e bu konuda yardımcı oldukları ihtimalini uzak görmüyoruz. İslâm'a davet mektuplarını götüren elçilerin dışında bu konuda akla gelen isimlerden bazıları da Hız. Peygamber'in yakın çevresini oluşturan Bilâl-i Habeşî, Süheyb-i Rûmî, Ninovalı Addâs ve Selmân-ı Fârisî gibi sahâbilerdir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Fars asıllı Müslümanların arasına açık bir şekilde Farsça konuştuklarını söyleyen Muneccid, bunlara örnek olarak Selmân-ı Fârisî'yi göstermekte ve bu zâtın Hız. Ebûbekir'in halife seçildiği gün duygularını Farsça dile getirdiğini kaydetmektedir.⁹ Câhız ise Süheyb-i Rûmî'nin Arapça konuşurken bile konuşmasında Rûm şivesinin kendini açıkça gösterdiğini belirtmektedir.¹⁰

Meselenin bir yönü de Peygamber-Kur'an bağlamında düşünülebilir. Eski peygamberlerin isimleri de dâhil olmak üzere Kur'an'da yabancı sözcükler olup olmadığı hususu tartışmalı ise de, yaygın kanâate göre daha önce nâzil olan semâvî kitaplardan her biri belirli bir kavim için indirilip sadece o kavmin dilini içerirken; Kur'an bütün kavimlere gönderilmiş ve başta Farça, Rûmca ve Habeşçe olmak üzere içinde birçok kavmin dilinden sözcükler bulunmaktadır.¹¹ Meseleye bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın ilk müfessiri olan ve kendisine arasına bazı âyet ve sözcüklerle ilgili sorular sorulan Hız. Peygamber'in bu sözcüklerin ait oldukları diller hakkında en azından ihtiyaç nispetinde bilgi sahibi olması muhtemeldir.

2. ARAP DİLİNİN SÖZCÜK ALDIĞI BAŞLICA DİLLER VE BUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

2.1. Farsça

Dilcilere göre Arapça'nın yabancı dillerden aldığı sözcükler arasında Farsça asıllı olanlar en büyük oranı teşkil etmektedir.¹²

Araplarla Farslar arasında derin dilsel etkileşimi beraberinde getiren ciddi askerî ve siyasî ilişkiler milâdî 279-309 yılları arasında hükümdarlık yapan II. Sâbûr ile başlamış ve İslâmî fetihlere kadar gelişerek devam etmiştir. Bahreyn, Hecer ve daha güneydeki Abdulkays kabilesinin toprakları üzerinde nüfuz kurmaya başlayan II. Sâbûr, Irak ve Şam yörelerinde bulunan Bekr, Tağlib ve Benû Hanzala kabilelerine ait toprakları da alarak Bekr kabilesinden esir aldığı Araplar'ı İran'ın Kirman şehrine; Benû Hanzala esirlerini de Ahvâz'a nakletmiştir.¹³ Araplar'la Farslar arasında daha çok Mısır, Şam, Irak ve Cezîre mıntıklarında yoğunlaşan bu tür askerî ve siyasî ilişkiler, kaçınılmaz olarak Arapça'nın Farsça'dan bu alanlarla ilgili çok sayıda sözcük iktibasına da yol açmıştır.¹⁴

9 Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 26.

10 Bk. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Beyrut, 1993, I, 80.

11 Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 108.

12 Bk. Eddey Şîr, *Mu'cemu'l-elfâzî'l-Fârisiyyeti'l-Muarrebe*, Beyrut, 1990, s. 3; Muhammed Hasan Abdulazîz, *et-Ta'rib fi'l-kadîmi ve'l-hadîs*, Kahire, 1990, s. 22; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 31.

13 Geniş bilgi için bk. İzzuddîn Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut, ts., I, 392-394; Cevâd Ali, *Târîhu'l-Arab kable'l-İslâm*, Bağdat, 1951, III, 340-343.

14 Bk. Corcî Zeydân, *Târîhu'l-luğati'l-Arabiyye*, Mısır, 1904, s. 29-30.; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 17.

Fars İmparatorluğunun adı hep medeniyetle birlikte anılmaktadır. Bu medeniyet başta inşaat, mimari, giyim-kuşam, yiyecek-içecek, kozmetik ve musikî olmak üzere birçok alanda kendini hissettirmiştir. Araplar bu imparatorluğa sürekli gıpta ile bakmışlardır. Bu gıpta onlarda bu imparatorluğun dilindeki bazı sözcükleri kendi günlük konuşmalarında ve şiirlerinde kullanmayı bir tutku hâline getirmiştir. Muneccid bu hususta sosyolojinin “medeniyetçe zayıf olanların bu alanda güçlü olanları taklit etme” prensibinin geçerliğine dikkat çekmekte ve Araplar’ın kendi çocuklarına bazı Farsça isimler verme alışkanlıklarını da bu prensip çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁵

Erken dönemlerden başlamak üzere dilcilerin Araplar’daki bu taklidin farkına vardıklarını görüyoruz. Örneğin Câhız Medine’ye gelen bazı Farslar’ı örnek verecek Medinelilerin kendi dillerinde de karşılıkları olan bazı nesnelere Farsça isimlerini kullandıklarına dikkat çekmekte ve bunu; “onların sözcüklerine yapıştılar, asıldılar” şeklinde pekiştirici bir tarzda ifade etmektedir.¹⁶ Suyûfi (ö. 911/1505), “Arap Dilinde Karşılığı Olan Arapçalaştırılmış Kelimeler” başlığı altında konu üzerinde durmakta ve karşılıkları Arapça’da da bulunmakla birlikte Araplar’ın aldıkları çok sayıda Farsça kökenli sözcüklere yer vermektedir.¹⁷

Araplarla Farslar arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin kurulmasında en önemli köprü görevini milâdî III. Yüzyılda kurulan Hîre krallığı yapmıştır. İranlılar tarafından bazı Arap kabilelerine kurdurulan bu krallık, zamanla Farslar’a ait sosyal ve kültürel değerlerin Arap kavmine yansımada ve bu alanlarla ilgili birçok Farsça sözcüğün Arap diline girmesinde bir tampon görevini görmüştür.¹⁸ Kûfe’ye üç mil kadar uzaklıkta kurulan ve Farslar’la haşır-neşir olan bu Arap krallığı, değişik amaçlarla buraya gelen şâir, edip ve diğer bir takım Arapların uğrak merkezi hâline gelmiştir. Örneğin Nadr b. Hâris (ö. 2 / 624) bu krallığı ziyaret ederek burada başta Rüstem ve İsfendiyâr olmak üzere Farsların efsanevi kahramanları ile ilgili masalları öğrenerek Mekte’ye dönüşünde bunları Kureyşlilere anlattı.¹⁹ Başta A’şâ (ö. 7/629) ve Hassân b. Sâbit (ö. 54 / 674) olmak üzere bazı Arap şâirleri Hîre’ye giderek buradaki krallar için nazmettikleri methiyeleri inşâd eder, burada öğrendikleri Farsça sözcükleri dönüşlerinde nazmettikleri şiirlerinde zikrederlerdi.²⁰ Bunun yanısıra Hîre krallığında resmi görevler üstlenen bazı şâirlerden de söz edilmektedir. Bunların başında İyâd kabilesinden Lakîb b. Yâ’mer (ö. m. 380) ile İbâd kabilesinden Adiy b. Zeyd (ö. m. 590) gelir. Bunlar hem Farsça’yı öğrenmiş, hem de bu dilden Arapça’ya çeviri yapma görevini üstlenmişlerdir. Özellikle Adiy b. Zeyd şiirlerinde çok sayıda Farsça sözcük kullanmıştır.²¹

Araplarla Farslar arasında Câhiliye döneminden başlayarak İslâm’dan sonra da devam eden evlilikler de Farsça sözcüklerin Arap diline girmesinde etkili olmuştur. Başta Bahreyn ve Hecer olmak üzere bazı Arap toprakları üzerinde hâkimiyet kuran

15 Geniş bilgi için bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 18-20

16 Bk. Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, 34-35.

17 Bk. Abdurrahman b. Ebûbekir es-Suyûfi, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luğa ve envâiha*, nşr.: Muhammed Ahmed Câde'l-Mevlâ ve dğr., I, 283-284.

18 Geniş bilgi için bk. Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Beyrut, 1991, I, 31-37.

19 Bk. Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, nşr.: Mustafa es-Sakkâ ve dğr., Mısır, 1936; I, 321, 384; Hayruddîn ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut, 1995, VIII, 33.

20 Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22 vd.

21 Krş. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut, 1992, II, 94, 100-106; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22.

Farsların buralara çok sayıda kadın da getirdikleri ve bu kadınların Araplarla evlendikleri nakledilmektedir. İbn Nedîm (ö. 438 / 1047), Ebû Hasan el-Medâinî'nin Mecûsî Fars kadınlarla evlenen Araplara dair bir kitap bile yazdığını kaydetmektedir ki²², bu da bu evlilik olaylarının münferid olmaktan çıkıp ciddi bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Muneccid gerek bu kadınların, gerekse İslâmî dönemlerde Araplarla evlenen diğer Fars kadınlarının Arap diline birçok Farça sözcüğün girmesinde rol oynadıklarını belirtmektedir.²³

Yılın belli aylarında Arabistan'da kurulan çeşitli panayırlar Farsların da dikkatini çekmiştir. Nevfel b. Abdumenâf'ın Kısra Pervîz ile karşılıklı ticarî ilişkilere dair bir sözleşme yapması ve Kısra'nın bu sözleşme çerçevesinde ticaret kervanlarını Ukkâz panayırına göndermesi bunun tipik örneklerinden biridir.²⁴ Kuşkusuz bu tür ekonomik ve ticarî ilişkiler de Araplar'ın Farsça'dan sözcükler iktibâs etmelerinde etkili olmuştur.

2.2. Habeşçe

Arap-Habeş ilişkileri hem Yemen hem de Hicâz bölgesinde söz konusu olmuştur. Verimli topraklarıyla, barajlarıyla, kara ve deniz ticaretine merkez olması gibi özellikleriyle sömürgeci güçlerin dikkatini hep üzerinde toplayan Yemen bölgesi, Habeşlerle Farslar arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür. Örneğin Hz. Peygamber'in doğumundan yetmiş yıl kadar önce Himyerî kralı Zünüvâs'ın yaptığı zulüm, katliam ve işgal karşısında Yemenlilerin Habeşistan'dan yardım istemesi üzerine Habeş kralı oraya Eryât'ın komutasında yetmiş bin kişilik bir takviye göndermiştir. Bu ordu Yemen'i Zünüvâs'ın zulüm ve işgalinden kurtarmış, fakat bu kez kendisi orada yıllarca süren bir işgalci güç hâline gelmiştir.²⁵ Habeşlilerin Araplarla ilişkileri sadece Yemen ile sınırlı kalmamış; bu ilişki zaman zaman Hicâz Arapları ile de kurulmuştur. Ahmed Emîn, milâdî VI. yüzyılın başlarından itibaren Habeşlilerin Mekke içinde bazı ticaret merkezlerini kurduklarından bahsetmektedir.²⁶ İslâm dininin ortaya çıkmasından sonra da Arap-Habeş ilişkileri devam etmiştir. Mekke'li müşriklerin işkenceleri karşısında bazı müslümanların Hz. Peygamber tarafından Habeşistan'a gönderilmeleri ve Hz. Peygamber'in Habeş kralı Necâşî ile mektuplaşmaları bu ilişkilerden bazıdır. Abdulazîz'e göre hem Kur'ân'da hem de hadislerde kullanılan bazı Habeşçe sözcükler, Müslümanlar ile Habeşliler arasında hicretten önce güçlü ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.²⁷ Dilcilere göre ehl-i kitap olmaları nedeniyle Habeşlilerin dilinden Arap diline daha çok dinsel sözcükler geçmiştir.²⁸

2.3. Sanskritçe (Eski Hint Dili)

Arap dilinin Sanskritçe'den sözcük almasının temelinde Hintlilerin ticaret için Arap Yarımadasına gelmeleri sonucu Araplarla kurdukları ilişkiler rol oynamıştır. Zira Mısır, Şam ve Fas mıntıklarına giden Hint ticaret kervanları doğu ile batı arasında bir köprü

22 Bk. Ebû Ya'kûb Muhammed b. İshâk b. Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut, 1994, s. 131.

23 Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 22.

24 Bk. Ebu'l-Fadl İvâdullah, *Mekke fî asri ma kable'l-İslâm*, Riyâd, 1981, s. 134; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 21.

25 Bk. İbn Esîr, *el-Kâmil*, I, 431.

26 Bk. Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, Kahire, 1975, s. 13.

27 Bk. Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 18.

28 Corci Zeydân, *Târihu'l-luğati'l-Arabiyye*, Mısır, 1904, s. 7; Abdulazîz, a. g. e., s. 18.

olan Yarımada'dan geçerlerdi. Bu kervanların getirdikleri ticaret mallarının gerek emniyet içinde yerlerine ulaşmasında, gerekse pazarlanma etkinliklerinde Araplar önemli görevler yüklenmişlerdir. Bu sıralarda doğal olarak Sanskritçe'den Arapça'ya çok sayıda sözcük geçmiş ve bu sözcükler daha çok Hindistan'dan getirilip Arap Yarımadası üzerinde pazarlanan ticarî mallarla ilgili olmuştur. Bunların başında gemicilikle ilgili kavramlar, değerli taşlarla ilgili isimler ve kokulu maddelerin isimleri gelmektedir.²⁹

Arap dili Sanskritçe'den aldığı sözcüklerin bir kısmını doğrudan, bir kısmını da Farsça kanalıyla almıştır.³⁰ Çırcı Zeydân Farsça olarak bilinen misk, amber ve karanfil isimlerinin de aslında Sanskritçe olduğunu, zira bunların asıl vatanlarının Hindistan olduğunu, dolayısıyla bunların önce Sanskritçe'den Farsça'ya, oradan da Arapça'ya geçtiğini ifade etmektedir.³¹

2.4. Yunanca

Hint-Avrupa ailesine giren dillerden biri olup asıl vatani Yunanistan olan Yunanca, Büyük İskender (m.ö. 356-324) ve onun ölümünün ardından komutanları tarafından gerçekleştirilen fetihlerden sonra başta Suriye ve Mısır olmak üzere Ortadoğu'da da yayılmıştır. Romalıların milâttan önce 64 yılında Suriye üzerinde hâkimiyet kurmalarının ardından Yunanca daha çok konuşma dili olarak kalmış, resmi dil olarak Lâtince ön plâna çıkmıştır.³² Ancak Abdulazîz'in de ifade ettiği gibi bu çok erken dönemde Arapça'ya giren Yunanca sözcüklerin sayısı yok denilecek kadar az olmuş; asıl sözcük iktibâsı Suriye yöresinde Romalılar tarafından buradaki bazı Arap kabilelerine kurdurulan Gassânî krallığı vasıtasıyla gerçekleşmiştir.³³ Bizanslıların kendi çıkarları doğrultusunda Şam sınır boylarındaki bazı Arap kabilelerine kurdurulan bu krallık Araplarla Bizanslılar arasında bir tampon görevi görmüştür. Hasan İbrahim Hasan, bu krallık yoluyla Arap diline çok sayıda sözcük girdiğini kaydetmektedir.³⁴ Cevzî, Arapça'ya giren Yunanca kelimelerden 130 tanesini zikretmiştir.³⁵

2.5. Lâtince

Asıl vatani İtalya olan Lâtince bugün ortadan kalkmış ve yerini bir zamanlar kendi lehçeleri olan fakat daha sonra müstakil birer dil hâline gelen İtalyanca, Fransızca, İspanyolca ve Portekizce'ye bırakmıştır. Arap dili Lâtince'den aldığı sözcüklerin çoğunu Romalıların etkisinde olan Suriye ve Filistin kanalıyla almıştır. Zira Cevzî'ye göre Araplarla Romalılar arasındaki asıl ciddi ilişkiler Romalıların milâdî 64 veya 105 yılında Suriye ve Filistin'i işgal etmeleriyle başlamış ve bu ilişkiler bu yörelerin milâdî 675'te Müslümanlar tarafından fethedilmesine kadar devam etmiştir. Cevzî, Arapların Romalılar'dan aldıkları Lâtince sözcüklerin ticarî ve siyasî olmak üzere iki gruptan oluştuğunu belirtmektedir.³⁶

29 Bk. Zeydân, a. g. e. , s. 8.

30 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 63.

31 Bk. Zeydân, *Târîhu'l-uğa*, s. 8-9.

32 Bk. Philip K. Hitti, *Târîhu Suriye ve Lübnân ve Filistin*, Trc.: Coic Haddâd – Abdulkarîm Râfik, Beyrut, 1958, I, 264, 267, 313.

33 Bk. Abdulazîz, a. g. e. , s. 11.

34 Bk. Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, I, 40.

35 Bk. Bendelî Cevzî, "Ba'du İstilhâtin Yunâniyye fi'l-luğati'l-Arabiyye", *Mecelletu'l-Mecma'*, cilt: 3, s. 339-348.

36 Bk. Bendelî Cevzî, "el-Mufredâtu'l-Lâtiniyye fi'l-luğati'l-Arabiyye", *Mecelletu'l-Hilâl*, cilt: 36, s. 1229-1238.

2.6. Rûmca

Araplar Rûm ismini Bizans İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Yunanlılar ve Rûmlar için; Rûmca'yı da daha çok Bizans Yunanca'sı, kısmen de Lâtince için kullanırlar. Yazar bu tespiti yaparken konuyu şu misâlde pekiştirmektedir:

"Örneğin Arap dilcileri

أَطْرُونُ، سِجْلَاطُ، قَسْطَارُ، قَرَامِيدُ، إِسْفَنْطُ، إِسْطَفَلِينُ

sözcüklerinin Rûmca olduklarını, ilk üçünün (sağdan sola) Lâtince, diğer üçünün de Yunanca olduklarını söylemişlerdir".³⁷

2.7. Arâmîce, Süryânîce ve Nebâtîce.

Arâmîce Sâmi dillerden biridir. Önce Doğu ve Batı Arâmîce olarak ikiye ayrılan bu dilin Doğu Arâmîce'sinden Süryânîce; Batı Arâmîce'sinden de Nebâtîce doğmuştur.³⁸

Arap -Arâmî ilişkileri, Arâmîlerin Suriye bölgesinde milâttan 500 yıl öncesinden başlayarak Müslümanların buraları fethettiği milâdî VII. yüzyıla kadarki değişen nüfuzları nispetinde gerçekleşmiştir. Suriye'nin ovalık kesimi ile Şâm'ın bâdiye kesiminde yer alan kara ticaret yollarına hâkim olmak isteyen Arâmîlerle yöre Arapları sık sık karşı karşıya gelmiş, bu ise burada konuşulan Arapça'nın Arâmîce'den sözcük almasına zemin hazırlamıştır. Ancak Arâmîlerin Araplarla ilişkileri Suriye bölgesiyle sınırlı kalmamış; Mekke tüccarları da Şâm'a giderek buradaki Arâmîlerle ticarî ilişkiler kurmuşlardır. Zaman geçtikçe Araplarla Arâmîler arasında kurulan siyasal ve ekonomik ilişkiler Arâmîce'nin etki alanını genişletmiş ve bu dil Suriye, Filistin ve kısmen de Irak yöresinde bir diplomasi ve ticaret dili hâline gelerek Arap diline çok sayıda sözcük kazandırmıştır.³⁹

Etkisini kaybettiği milâdî VII. yüzyıla kadar Suriye bölgesinde yaygın kullanım alanı bulan Süryânîce, İbn Dureyd'e göre daha çok Şâm Arapça'sı üzerinde etkili olmuştur. Bu dilci Şâm Arapça'sının Süryânîce'den çok sayıda sözcük aldığını belirtmekte, hatta Şamîların anlamını bilmedikleri bir kelimeyle karşılaştıklarında ilk önce bunun Süryânîce olduğu yönünde karar verdiklerini ifade etmektedir.⁴⁰ Arapça'nın bu dilden aldığı sözcüklerin çoğu dinsel olup, bir kısmı önce Yunanca'dan Süryânîce'ye, oradan da Arapça'ya geçmiştir ki⁴¹, bu tür sözcüklerin aslını tespit etme hususunda bu noktanın göz önünde tutulmasında fayda vardır.

2.8. İbrânîce

Sâmi bir dil olan İbrânîce'den Arapça'ya geçen sözcükler genellikle dinsel nitelikli olup, bunların başında eski peygamberlerin isimleri gelir. Bu isimler de dilcilere göre doğrudan doğruya İbrânîce'den değil; Süryânîce vasıtasıyla Arap diline girmişlerdir. Bu durumu sözkonusu isimlerin asılları ile ilgili kip özelliklerinden anlamak mümkündür. Örneğin İshâk, İsmâil ve İsrâil isimleri İbrânîce asıllarında kesreli "ye" ile başlar; Süryânîce'ye geçişte bu harf kesreli hemzeye dönüşmüş ve buradan Arap diline

37 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 53-54.

38 Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 59-60.

39 Bk. Bergstrasser, *et-Tatauvuru'n-nahvî*, s. 148.

40 İbn Dureyd, *el-Ezdi*, *Cemheretu'l-luğa*, Haydarâbâd, 1355, II, 361.

41 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 61.

de aynı şekilde geçmiştir. Ayrıca İbrânîce asıllarında sondaki sîn harfi bulunmayan İlyâs ve Yûnus simleri Süryânîce'ye bu harfi alarak geçmiş; Arap dili de bunları Süryânîce'den bu şekilde almıştır.⁴²

2.9. Türkçe

Araştırmamız esnasında Türkçe olduğu belirtilen **عَسَاق** ve **أَوْضَة** sözcüklerine rastladık. İbn Kuteybe, Cevâlîkî ve Muhibbî hem Kur'ân'da hem de hadiste geçen⁴³ **عَسَاق** kelimesinin "pis kokulu soğuk su" anlamında Türkçe olduğunu ifade ettikten sonra bunun dışındaki görüşleri zayıf kabul etmişlerdir.⁴⁴ Fakat Jeffery'ye göre, Kur'ân'dan sonraki İslâmî asırlara gelinceye kadar Türkçe'nin Arap dili üzerinde herhangi bir etkisi olmamış; adı geçen kelimenin sonraki asırlarda bazı Türk asıllı askerler tarafından kullanılması kimi dilci ve müfessirleri bu kelimenin Türkçe olduğu yönünde aceleci yorumlara sevk etmiştir.⁴⁵ **أَوْضَة** kelimesine gelince; çağdaş yazarlardan Anîsî ve Abdulazîz tarafından bu kelimenin *oda* anlamında Türkçe olduğu kaydedilmekte⁴⁶ ve çoğulu olan **أَوْض** kelimesinin Tirmizî (cennet: 4) hadisinde geçtiğine dair *el-Mu'cemu'l-mufehres* referans gösterilmektedir.⁴⁷ Ancak yaptığımız karşılaştırmada Tirmizî'deki kelimenin **أَوْض** olduğunu, bunun *el-Mu'cemu'l-mufehres*'e yanlışlıkla **أَوْض** şeklinde geçtiğini gördük. Dolayısıyla hadisin orijinaliyle karşılaştırma yapmadan sadece *el-Mu'cemu'l-mufehres*'e bakmakla yetinildiği için bunun Türkçe'deki **أَوْضَة**'nin çoğulu olarak yanlış algılandığı kanaatindeyiz.

3. ALFABETİK SIRAYA GÖRE HADİSLERDE GEÇEN YABANCI SÖZCÜKLER VE KÖKENLERİ

3.1. Câhiliye Şiirinde ve Hadislerde Müşterek Geçen Yabancı Sözcükler

Bu sözcüklerin tespit edilmesi ve listelenmesi ile ilgili şu noktaları belirtmekte fayda görüyoruz:

1) Sözcük: şiirleri derlenen şâirlerin divânlarında geçen ve hangi dile ait olduklarına dair muhtelif kaynaklarda görüşler belirtilen bu sözcükler, "*el-Mu'cemu'l-mufehres*" adlı alfabetik hadis sözlüğünde geçen sözcüklerle karşılaştırılarak listelenmiştir.

2) Geçtiği şiir ve hadis kaynakları: Şiir kaynağı olarak ilgili sözcüklerin kullanıldığı divânlar; hadis kaynağı olarak da A. J. Wensick yönetiminde hazırlanan

42 Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 62.

43 Sâd, 57; en-Nebe', 25; İbn Mâce, *zühd*: 31.

44 Bk. Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 461-462; İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, Beyrut, 1967, s. 384; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 316.

45 Bk. Arther Jeffery, *The Foreign vocabulary of Qur'an*, Gaekwad's Oriental Series, 79, Barode, Oriental Institute, 1938, s. 29-30.

46 Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 377.

47 Bk. *el-Mu'cemu'l-mufehres*, I, 133.

el-Mu'cemu'l-mufehres (İstanbul, 1988) esas alınmıştır. Bunun yanında İbn Esîr'in *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis* (Kum, 1347) ve Zemaşerî'nin *el-Fâik fi ğaribi'l-hadis* (Kahire, 1971) adlı eserlerinden de yararlanılmıştır. Aynı sözcükle ilgili birden fazla şiir veya hadis kaynağı varsa bunlardan biriyle yetinilmiştir.⁴⁸

3) Kökeni: İlgili sözcüğün hangi dile ait olduğu belirtilmiş ve bununla ilgili kaynaklar dipnotlarda verilmiştir.

Sözcük	Geçtiği şiir ve hadis kaynakları	Kökeni
آس <i>reyhan</i> .	A'şâ, Dîvân, 295; Dârimî, <i>vudû'</i> : 11.	Arâmîce ⁴⁹
إبريق <i>ibrik</i> .	Adiy, Dîvân, 78; Buhârî, <i>rikâk</i> : 53.	Farsça ⁵⁰
أزجوان <i>kırmızı boya</i> .	A'şâ, Dîvân, 313; Muvatta, <i>Hac</i> : 8	Farsça ⁵¹
أسبد <i>ata tapan</i> .	Tarafe, Dîvân, 206; Fâik, I, 31.	Farsça ⁵²
ألوّة <i>ud ağacı</i> .	İmruülkays, Dîvân, 60; Müslim, <i>cennet</i> :15.	Farsça ⁵³
إنجيل <i>müjde</i> .	Adiy, Dîvân, 160; Tirmizî, <i>ilim</i> : 5.	Yunanca ⁵⁴
أوزى شلم <i>Kudüs</i> .	A'şâ, Dîvân, 56; Nihâye, I, 80.	İbrânîce ⁵⁵
إيوان <i>çardak</i> .	A'şâ, Dîvân, 185; Fâik, I, 460-461.	Farsça ⁵⁶
بخت <i>deve</i> .	Nâbiğa, Dîvân, 236; Nihâye, I, 101.	Farsça ⁵⁷

48 Listede kısaltmalı olarak verilen şâirler ve dîvânları ayrıntılı olarak şunlardır:

- Nâbiğa (Ziyâd b. Muâviye). *Dîvânü'n-Nâbiğa*, nşr.: Muhammed Tâhir b. Aşûr, Tunus, 1976.
- A'şâ (Meymûn b. Kays). *Dîvânü'l-A'şâ*, nşr.: Muhammed Hüseyin, Kahire, 1950.
- Adiy b. Zeyd. *Dîvânü Adiy b. Zeyd*, nşr.: Muhammed Cebbâr el-Muaybid, Bağdat, 1965.
- Alkame el-Fahl. *Dîvânü Alkame el-Fahl*, şerh: A'lem eş-Şentemrî, Halep, 1969.
- Tarafe b. el-Abd. *Dîvânü Tarafe b. el-Abd*, nşr.: Ali el-Cundî, Kahire, 1958.
- İmruülkays. *Dîvânü İmruülkays*, nşr.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, baskı yeri yok, 1974.
- Antere b. Şeddâd, *Dîvân*, Beyrut, 1893.
- Lakit b. Ya'mer. *Dîvânü Lakit b. Ya'mer*, nşr.: Halil İbrâhîm, Bağdat, 1970.
- Umeyye b. Ebu's-Salt, *Dîvânü Umeyye b. Ebu's-Salt*, nşr.: Beşîr Yemmût, Beyrut, ts.
- Bişr b. Ebu Hâzim. *Dîvânü Bişr b. Ebu Hâzim*, nşr.: İzzet Hasan, Dimeşk, 1960.
- Sellâme b. Cendel. *Dîvânü Sellâme b. Cendel*, nşr.: Luis Şeyho, Beyrut, 1910.
- Evs b. Hucr. *Dîvânü Evs b. Hucr*, nşr.: Muhammed Yusuf Necm, Beyrut, 1960.
- Musakkab el-Abdî. *Şi'ru Musakkab el-Abdî*, nşr.: Muhammed Âl Yâsîn, Bağdat, 1956.

49 Reyhart Devzî, *Tekmiletu'l-meâcim*, trc.: Muhammed Selim en-Naîmî, Dimeşk, 1978, s. 211.

50 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 149.

51 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 112; Şîr, *Mu'cem*, s. 8; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 92.

52 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 148; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47.

53 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 209; Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 95.

54 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 123-124. Bunun İbrânîce veya Süryânîce olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 215.

55 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 80. Bu birleşik kelime "Evra Şellem" ve "Evra Şelim" şeklinde de geçmektedir. Bk. Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 138; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 228.

56 Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; el-Muneccid, *el-Mufassal*, s. 98.

57 Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 172.

بَرِيَط	ûd.	A'şâ, Dîvân, 293; Nihâye, I, 112.	Farsça ⁵⁸
بَرِيد	elçi.	İmruülkays, Dîvân, 66; Buhârî, <i>vudû'</i> : 66.	Farsça ⁵⁹
بُستَان	bostan.	A'şâ, Dîvân, 9; Buhârî, <i>vasâya</i> : 15.	Farsça ⁶⁰
بَنْد	sancak.	Antere, Dîvân, 56; Nihâye, I, 157.	Farsça ⁶¹
بَيْعَة	kilise.	Lakît, Dîvân, 30; Ebû Dâvud, <i>imâre</i> :30.	Arâmîce ⁶²
بَيْتَان	kısa don.	A'şâ, Dîvân, 191; Buhârî, <i>salât</i> : 9.	Farsça ⁶³
بَرِيَق	panzehir.	A'şâ, Dîvân, 256; Müslim, <i>eşribe</i> :156.	Yunanca ⁶⁴
بُور	fırın.	Umeyye, Dîvân, 73; Buhârî, <i>salât</i> : 51.	Farsça ⁶⁵
بِحَان	inci.	Alkame, Dîvân, 94; Müslim, <i>teube</i> : 56.	Farsça ⁶⁶
بِحْنَم	ateş.	A'şâ, Dîvân, 125; Nihâye, I, 323.	İbrânîce ⁶⁷
بِحْوَر	cevher.	Antere, Dîvân, 87; Müslim, <i>musâkât</i> : 92.	Farsça ⁶⁸
بِحْدَق	hendek.	Nâbiğa, Dîvân, 242; Müslim, <i>musâfirin</i> : 38.	Farsça ⁶⁹
بِحْوَان	sofra.	Adiy, Dîvân, 85; Buhârî, <i>at'ime</i> : 8.	Farsça ⁷⁰
بِحْرَهَم	dirhem.	Zuheyr, Dîvân, 108; Buhârî, <i>istikrâd</i> :17.	Yunanca ⁷¹
بِحْف	davul.	Adiy, Dîvân, 59; Müslim: <i>ideyn</i> : 16.	Akadça ⁷²
بِحْفَان	köy reisi.	Bişr, Dîvân, 113; Ebû Dâvud, <i>cenâiz</i> : 53.	Farsça ⁷³
بِحْفَان	ipek.	Zuheyr, Dîvân, 77; Buhârî, <i>libâs</i> : 25.	Farsça ⁷⁴

58 Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 263; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

59 Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 275-276; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 102.

60 Şîr, *Mu'cem*, s. 22.

61 Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 302; Şîr, *Mu'cem*, s. 27; Anîsî, *Tefsîr*, s. 13.

62 Es-Sinî, *Kasdu's-sebîl*, I, 320 (tahkik bilgisi); Anîsî, *Tefsîr*, s. 16.

63 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Şîr, *Mu'cem*, s. 33; Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

64 Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

65 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348. Anîsî'ye göre bu kelime İbrânîce'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s.18.

66 Şîr, *Mu'cem*, s. 45; Anîsî, *Tefsîr*, s. 21; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

67 Anîsî, *Tefsîr*, s. 22.

68 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 237.

69 Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 466; Şîr, *Mu'cem*, s. 57; Anîsî, *Tefsîr*, s. 25.

70 Şîr, *Mu'cem*, s. 58; Anîsî, *Tefsîr*, s. 25; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 113.

71 Anîsî, *Tefsîr*, s. 27.

72 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 385. Bunun Farsça veya Arâmîce olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Şîr, *Mu'cem*, s. 65.

73 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 303; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 40; Anîsî, *Tefsîr*, s. 29.

74 Muhibbî, *a. g. e.*, II, 43; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 115.

دِينَار	on dirhem.	Kays, Dîvân, 5; Buhârî, <i>rikâk</i> : 14.	Lâtince ⁷⁵
رَسَن	ip, yular.	A'şâ, Dîvân, 5; İbn Mâce, <i>zühd</i> : 16.	Farsça ⁷⁶
زُبْرَجَد	zümrüt.	Tarafe, Dîvân, 31; Buhârî, <i>tevhîd</i> : 38.	Farsça ⁷⁷
سُرَادِق	dehliz.	Sellâme, Dîvân, 19; Tirmizi, <i>cehennem</i> : 4.	Farsça ⁷⁸
سِمَسَار	komisyoncu.	A'şâ, Dîvân, 319; Müslim, <i>buyû'</i> : 19.	Farsça ⁷⁹
سَبِيك	toynak.	Tarafe, Dîvân, 111; Nihâye, II, 406.	Farsça ⁸⁰
سَطْرَانِج	satranç.	İmruülkays, Dîvân, 468; Nihâye, II,	Farsça ⁸¹
سَطْرَان	hasım.	Evs, Dîvân, 126; Buhârî, <i>ezân</i> : 4.	Habeşçe ⁸²
طَبُور	tambur.	A'şâ, Dîvân, 359; Buhârî, <i>mezâlim</i> : 32.	Farsça ⁸³
فَارِس	aslan.	İmruülkays, Dîvân, 175; Nihâye, III, 429.	Farsça ⁸⁴
فَرْدَوْس	bostan.	Adiy, Dîvân, 159; Nihâye, III, 429.	Rumca ⁸⁵
فَصْفِصَة	yaş yem.	Evs, Dîvân, 41; Nihâye, III, 451.	Farsça ⁸⁶
فَلَج	ölçek.	İmruülkays, Dîvân, 56; Nihâye, III, 468.	Süryânice ⁸⁷
فَلِج	elçi.	Adiy, Dîvân, 39; Fâik, III, 53.	Farsça ⁸⁸
قَار+قِير	katran.	Nâbiğa, Dîvân, 56; İbn Hanbel, IV, 87.	Süryânice ⁸⁹
قَرَطْس	kâğıt.	Tarafe, Dîvân, 42; Müslim, <i>imân</i> : 320.	Yunanca ⁹⁰
قَرَطْس	terazi.	Adiy, Dîvân, 151. Buhârî, <i>tevhîd</i> : 58.	Rumca ⁹¹
قَفِير	ölçek.	Zuheyr, Dîvân, 21; Müslim, <i>fiten</i> : 67.	Farsça ⁹²

75 Anîsî, *Tefsîr*, s. 30; veya Farsça, bk. Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 290.

76 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 337; Şîr, *Mu'cem*, s. 72; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

77 Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Anîsî, *Tefsîr*, s. 32; Mneccid, *el-Mufasssal*, s. 119.

78 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 127.

79 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 152.

80 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 362; Muhammed b. Mekrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1990, IV, 380.

81 Cevâlikî, *el-Muarreb*, 414; Şîr, *Mu'cem*, s. 100; Anîsî, *Tefsîr*, s. 41.

82 Abdalaziz, *et-Ta'rib*, s. 392; Anîsî'ye göre İbrânice'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 43.

83 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 444; es-Sînî, *Kasdu's-sebil*, II, 265.

84 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 473.

85 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 470; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 330. Anîsî'ye göre Farsça'dır. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 50.

86 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 339.

87 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 485.

88 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 472; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 349; Şîr, *Mu'cem*, s. 122.

89 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 510.

90 Anîsî, *Tefsîr*, s. 55.

91 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 488.

92 Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 527.

قَمْغَم	gümgüm.	Bişr, Dîvân, 198; Buhârî, <i>rikâk</i> : 51.	Rumca ⁹³
قَنْطَار	ağırlık birimi.	Musakkab, Dîvân, 4; Dârimî, <i>fadâil</i> : 30.	Yunanca ⁹⁴
كَافُور	kâfur.	Adiy, Dîvân, 86; Buhârî, <i>talâk</i> :	Farsça ⁹⁵
كَأْس	bardak.	Tarafe, Dîvân, 78; Nesaî, <i>eşribe</i> : 44.	Farsça ⁹⁶
كُفْر	köy.	Nâbiğa, Dîvân, 255; Fâik, III, 270.	Süryânice ⁹⁷
كَمِيْت	kahverengi.	Adiy, Dîvân, 74; Tirmizî, <i>cihâd</i> : 20.	Farsça ⁹⁸
كَنِيسَة	kilise.	Adiy, Dîvân, 117; Buhârî, <i>salât</i> : 54.	Arâmice ⁹⁹
كُؤْب	küp.	Adiy, Dîvân, 67; Ebû Dâvud, <i>eşribe</i> : 4.	Farsça ¹⁰⁰
لِجَام	gem.	Zuheyr, Dîvân, 22; Nihâye, IV, 234.	Farsça ¹⁰¹
مَرْزِيَان	reis.	Evs, Dîvân, 105; Ebû Dâvud, <i>nikâh</i> : 40.	Farsça ¹⁰²
مُسْتَق	cübbe.	A'şâ, Dîvân, 293; Ebû Dâvud, <i>libâs</i> : 8.	Farsça ¹⁰³
مِسْك	misk.	A'şâ, Dîvân, 219; Müslim, <i>hac</i> : 46.	Farsça ¹⁰⁴
مُوق	mest.	Sellâme, Dîvân, 14; Buhârî, <i>enbiyâ</i> : 54.	Farsça ¹⁰⁵
مُوم	mum.	İmruülkays, Dîvân, 115; Nihâye, IV, 373.	Farsça ¹⁰⁶
مُعْرَق	yastık.	İmruülkays, 79; Buhârî, <i>nikâh</i> : 76.	Farsça ¹⁰⁷
مَط	at.	Zuheyr, Dîvân, 9; Müslim, <i>libâs</i> : 94.	Farsça ¹⁰⁸
مُسي	Rûm parası.	Evs, Dîvân, 41; Fâik, IV, 28.	Rumca ¹⁰⁹
يَاقُوت	safir.	Adiy, Dîvân, 78; Tirmizî, <i>cennet</i> : 5.	Yunanca ¹¹⁰
يَم	deniz.	A'şâ, Dîvân, 267; Buhârî, <i>enbiyâ</i> : 50.	Süryânice ¹¹¹

93 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 499; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 363. Anisî'ye göre ise Farsça'dır. Bk. Anisî, *Tefsîr*, s. 58.

94 Abdlaziz, *et-Ta'rib*, s. 399.

95 Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544.

96 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 381; Şîr, *Mu'cem*, s. 131.

97 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 545; Abdlaziz, *et-Ta'rib*, s. 401.

98 Şîr, *Mu'cem*, s. 137.

99 Anisî, *Tefsîr*, s. 65; Abdlaziz, *et-Ta'rib*, s. 402.

100 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 559; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 407.

101 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 564; Şîr, *Mu'cem*, s. 141; Abdlaziz, *et-Ta'rib*, s. 402.

102 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 457; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

103 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 573; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

104 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 467.

105 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 150.

106 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 566; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 577; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 151.

107 Şîr, *Mu'cem*, s. 154.

108 Abdlaziz, *et-Ta'rib*, s. 406.

109 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 603.

110 Anisî, *Tefsîr*, s. 76.

111 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 645.

3.2.Sadece Hadislerde Geçen Yabancı Sözcükler

Sözcük	Geçtiği hadis kaynağı	Kökeni
أثك kurşun.	Ebü Dâvud, Edeb: 88.	Farsça ¹¹²
إبريسم ipek	İbn Hanbel, II, 100.	Farsça ¹¹³
إسبرنج satranç atı	Nihâye, I, 47.	Farsça ¹¹⁴
إستبرق ipek	Buhârî, cihâd: 77.	Farsça ¹¹⁵
أسطوانة sütun,silindir.	Müslim, salât: 264.	Farsça ¹¹⁶
أسقف piskopos,rehber.	Buhârî, bed'u'l-uahy	Yunanca ¹¹⁷
إصطقلينة havuç.	Nihâye, I, 52.	Yunanca ¹¹⁸
إقليد anahtar.	Nihâye, III,	Yunanca ¹¹⁹
أندزورد kısa don.	âik, I, 63.	Farsça ¹²⁰
أندرايم؟ gireyim mi?	Nihâye, I, 74.	Farsça ¹²¹
أنكليس yılan balığı.	Fâik, I, 62.	Yunanca ¹²²
أوضة Oda.	Tirmizî, cennet: 4.	Türkçe ¹²³
بأوس çocuk.	Nihâye, I, 90.	Rumca ¹²⁴
بأذق kırmızı şarap.	Nesâî, eşribe: 24,28.	Farsça ¹²⁵
بأسنة saban demiri.	Nihâye, I,129.	Farsça ¹²⁶

112 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 91.

113 Şîr, *Mu'cem*, s. 6.

114 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 45; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 208; Şîr, *Mu'cem*, s. 10.

115 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

116 Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

117 Anîsî, *Tefsîr*, s.3.

118 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 195; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 155.

119 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 203; Bendelî Cevzi, "Ba'du istilâhâtin Yunâniyye fi'l-luğati'l-Arabiyye", *Mecelletu'l-mecmâ'*, cilt:3, s.340.

120 Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 96.

121 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 74; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 216.

122 Devzî, *Tekmile*, s. 204; Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 377.

123 Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 377.

124 Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, "b-b-s"; Arâmîce olduğu da söylenmektedir. Bk. Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 378.

125 Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 208; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 239; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

126 Şîr, *Mu'cem*, s. 23.

بَاعُوثُ yağmur duası.	Nihâye, I, 139.	Süryânîce ¹²⁷
بَبَان eşit	Fâik, I, 71.	Farsça ¹²⁸
بَبْخِشِج pişmiş.	Nihâye, I, 101.	Farsça ¹²⁹
بَبْذِج kuzu.	Tirmizî, kıyâme: 6.	Farsça ¹³⁰
بَبْرِجِيس jüpiter.	Nihâye, I, 113.	Farsça ¹³¹
بَبْرَزِق grup, cemâat.	Nihâye, I, 118.	Farsça ¹³²
بَبْرَسَام zatülcenp	Müslim, kasâme: 13.	Farsça ¹³³
بَبْرَق kuzu.	Fâik, I, 104.	Farsça ¹³⁴
بَبْرِيْق patrik, savaşı.	İbn Hanbel, III, 441.	Yunanca ¹³⁵
بَبْرَدَق mermi, fındık.	Buhârî, zebâih: 2, 5.	Farsça ¹³⁶
بَبْرَج kalitesiz.	Fâik, I, 140.	Farsça ¹³⁷
بَبْرِيْ hasır.	Ebû Dâvud, salât: 22.	Farsça ¹³⁸
بَبْرَدَق piyon, piyade.	Müslim, cihâd: 86.	Farsça ¹³⁹
بَبْرَابُوت sandık.	Buhârî, deavât: 100	Habeşçe ¹⁴⁰
بَبْرَاج taç	Tirmizî, tefsîr: 17	Arâmîce ¹⁴¹
بَبْرَاة kapı.	İbn Mâce, menâsik: 104.	Süryânîce ¹⁴²
بَبْرَاة mest.	Nihâye, I, 189.	Farsça ¹⁴³

127 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 139; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 247. Anîsî'ye göre kelime Arâmîce'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 12.

128 Şîr, *Mu'cem*, s. 16.

129 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 101; Şîr, *Mu'cem*, s. 17; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

130 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 259; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

131 es-Sînî, *Kasdu's-sebil*, I, 264; Anîsî, *Tefsîr*, s. 9.

132 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 101.

133 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 270.

134 Şîr, *Mu'cem*, s. 21; Anîsî, *Tefsîr*, s. 11.

135 Cevzî, *el-Mufredâtu'l-Yunânîyye*, s. 1234. Bazı kaynaklarda bu kelimenin Rumca olduğu kaydedilmektedir. Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 286.

136 Abdurrahman, *el-Muarreb*, s. 175; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 304.

137 İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 166; Şîr, *Mu'cem*, s. 29.

138 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 158.

139 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 210; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 104.

140 Abdulaziz, *et-Ta'rib*, s. 381.

141 Abdulaziz, *et-Ta'rib*, s. 381.

142 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 333.

143 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 106.

تَوْرَاة	Tevrât.	Müslim, <i>imân</i> : 322.	İbrânce ¹⁴⁴
حَبْت	put.	Ebû Dâvud, <i>tıb</i> : 23.	Habeşçe ¹⁴⁵
حَزَاف	tahmin.	Nihâye, I, 269.	Farsça ¹⁴⁶
حَصَّ	alçı, kireç.	Müslim, <i>cenâiz</i> : 94.	Yunanca ¹⁴⁷
حَلَاب	gül suyu, bal.	Nihâye, I, 282.	Farsça ¹⁴⁸
حَبْت	kubbe.	Nihâye, I, 305.	Farsça ¹⁴⁹
حَوْرَب	çorap.	Ebû Dâvud, <i>Tahâret</i> : 61.	Farsça ¹⁵⁰
حَوَارِش	mâcûn.	Nihâye, I, 319.	Farsça ¹⁵¹
حَوَز	ceviz.	İbn Hanbel, IV, 184.	Farsça ¹⁵²
حَوَالِق	çuval.	Müslim, <i>tevbe</i> : 56.	Farsça ¹⁵³
حَوَارِي	elçi..	Müslim, <i>imân</i> : 80.	Nebâtîce ¹⁵⁴
حَرَبِز	kavun.	Nihâye, II, 19.	Farsça ¹⁵⁵
حَرْدِيق	et suyu, çorba.	Nihâye, II, 20.	Farsça ¹⁵⁶
حَبْتِجَة	küp.	Nihâye, II, 82.	Farsça ¹⁵⁷
حَادِي	şarap.	Ebû Dâvud, <i>eşribe</i> : 6.	Farsça ¹⁵⁸
حَادِق	dirhem in altında biri.	Fâik, I, 605.	Farsça ¹⁵⁹
حَادِقَة	çocuk dansı.	Nihâye, II, 114.	Habeşçe ¹⁶⁰
حَادِق	kilim.	Buhârî, <i>libâs</i> : 91.	Habeşçe ¹⁶¹

144 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 353; Anisî, *Tefsîr*, s. 19.

145 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 369.

146 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 384.

147 Anisî, *Tefsîr*, s. 20.

148 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 248; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 282; Şîr, *Mu'cem*, s. 42.

149 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

150 Şîr, *Mu'cem*, s. 48.

151 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 402.

152 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 238.

153 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 251.

154 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 442. Anisî'ye göre Arâmicce'dir. Bk. Anisî, *Tefsîr*, s. 23.

155 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 287; Muhibbî, *a. g. e.*, I, 452; Şîr, *Mu'cem*, s. 52.

156 Şîr, *Mu'cem*, s. 53; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 110.

157 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 111.

158 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 6.

159 Şîr, *Mu'cem*, s. 66.

160 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 312; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 21-22.

161 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 314.

دَسْتَقْشَار <i>el yapımı</i> .	Fâik, I, 126.	Farsça ¹⁶²
دِيوان <i>sekreteryâ</i> .	İbn Hanbel, I, 31.	Farsça ¹⁶³
دِيُوْت <i>deyyus</i> .	Nesai, <i>zekât</i> : 69.	İbrânîce ¹⁶⁴
رَاقُوْد <i>küp</i> .	Nihâye, II, 250.	Rumca ¹⁶⁵
رَبَانِي <i>Allah dostu</i> .	Buhârî, <i>ilim</i> : 10.	İbrânîce ¹⁶⁶
رُوْزْدَاق <i>köy</i> .	İbn Hanbel, IV, 419.	Farsça ¹⁶⁷
رِطْل <i>2.566 kg</i> .	Timizî, <i>zekât</i> : 75.	Yunanca ¹⁶⁸
رِصِيْم <i>levha</i> .	İbn Hanbel, IV, 274.	Rumca ¹⁶⁹
رُْمَان <i>nar</i> .	Müslim, <i>fiten</i> : 110.	Akadça ¹⁷⁰
رُزِيْرَج <i>süs, altın</i> .	Nihâye, II, 294.	Farsça ¹⁷¹
رُزْمَانِقَة <i>cübbe</i> .	Fâik, II, 108.	İbrânîce ¹⁷²
رُزِيْل <i>sepet</i> .	Buhârî, <i>saum</i> : 31.	Farsça ¹⁷³
رُزْدِيْق <i>inkârcı</i> .	Buhârî, <i>murteddîn</i> : 2.	Farsça ¹⁷⁴
رُزُوْ <i>cıva</i> .	Fâik, II, 132.	Farsça ¹⁷⁵
رُزَادِج <i>sade</i> .	Ebû Dâvud, <i>tahâret</i> : 60.	Farsça ¹⁷⁶
رُزِيْج <i>gecelik</i> .	Nihâye, II, 331.	Farsça ¹⁷⁷
رُزِيْل <i>kitap</i> .	İbn Mâce, <i>zühd</i> : 35.	Habeşçe ¹⁷⁸
رُزِيْلَاط <i>yasemin</i> .	Fâik, II, 157.	Rumca ¹⁷⁹

162 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 28; Şîr, *Mu'cem*, s. 64.

163 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 317; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 49; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

164 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 319; veya Süryânîce, bk. Muhibbî, *a. g. e.*, II, 50.

165 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 57.

166 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 330; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 60.

167 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 116; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

168 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 83; Abdlazîz, *et-Ta'rib*, s. 386.

169 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 250; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 70.

170 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 386.

171 Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

172 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 348; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 84.

173 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 43; Şîr, *Mu'cem*, s. 80.

174 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 97-98; Şîr, *Mu'cem*, s. 80-81.

175 Şîr, *Mu'cem*, s. 82.

176 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 394; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 107.

177 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 368.

178 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 120.

179 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 370; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 120.

سُرّ	üç kapı oyunu Nihâye, II, 354.	Farsça ¹⁸⁰
سَلْحَفَاة	tospaha Buhârî, zebâih: 12.	Farsça ¹⁸¹
سُرّ	üç kapı oyunu. Nihâye, II, 354.	Farsça ¹⁸²
سَرَق	ipek kumaş. Buhârî, imân: 20.	Yunanca ¹⁸³
سَرَقِين	tezek. Buhârî, vudû': 66.	Farsça ¹⁸⁴
سَعَانِي	bayram. Fâik, III, 220.	Süryânice ¹⁸⁵
سَكْرَجَة	tabak. Buhârî, at'ime: 23.	Farsça ¹⁸⁶
سَكْرَكَة	şarap. Nihâye, II, 383.	Habeşçe ¹⁸⁷
سَنْس	ipek. Müslim, libâs: 2	Yunanca ¹⁸⁸
سَنَة	iyi, güzel. Buhârî, cihâd: 88.	Habeşçe ¹⁸⁹
سُور	ziyafet. Müslim, eşribe: 141.	Farsça ¹⁹⁰
سَيُوم	emin. Fâik, III, 630.	Habeşçe ¹⁹¹
شُيُور	trampet. Ebû Dâvud, salât: 27.	İbrânice ¹⁹²
شَهْر	ay. Müslim, siyâm: 14.	Süryânice ¹⁹³
صَحْنَاة	sardalye. Fâik, II, 288-289.	Süryânice ¹⁹⁴
صِرَاط	yol, cadde. Müslim, imân: 329.	Lâtince ¹⁹⁵
صَرْد	soğuk. Nihâye, III, 21.	Farsça ¹⁹⁶
صَكّ	vesika. Buhârî, ilim: 6.	Lâtince ¹⁹⁷

180 İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

181 Muhibbî, *a. g. e.*, II, 144-145.

182 İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

183 Anîsî, *Tefsîr*, s. 35.

184 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 374.

185 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 136.

186 Şîr, *Mu'cem*, s. 92; Anîsî, *Tefsîr*, s. 36; Mu'neccid, *el-Mufasssal*, s. 126.

187 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 390.

188 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 162; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 361.

189 Muhibbî, *a. g. e.*, II, 165.

190 Şîr, *Mu'cem*, s. 96; Mu'neccid, *el-Mufasssal*, s. 127.

191 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 391.

192 Anîsî, *Tefsîr*, s. 40.

193 Cevâlikî, *el-Muarreb*, 410. Anîsî'ye göre Arâmice'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 42.

194 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 426; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 221-222.

195 Anîsî, *Tefsîr*, s. 43; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 58.

196 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 420; Şîr, *Mu'cem*, s. 107; Mu'neccid, *el-Mufasssal*, s. 132.

197 Cevzî, *el-Mufredâtu'l-Lâtinîyye*, s. 1232. Farsça olduğu da söylenmektedir. Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 230; Şîr, *Mu'cem*, s. 108.

صَلْوَر	bir balık türü.	Fâik, II, 312.	Yunanca ¹⁹⁸
صَم	put, hayal.	İbn Hanbel, VI, 163.	İbrânîce ¹⁹⁹
صَوْمَعَة	rahîp hücresi.	Müslim, birr: 8.	Lâtinçe ²⁰⁰
صِر	tuzlu balık.	Nihâye, III, 66.	Süryânîce ²⁰¹
طَابِق	tava.	İbn Hanbel, IV, 428.	Farsça ²⁰²
طَارِجَة	taze.	Fâik, III, 195.	Farsça ²⁰³
طَرِبَال	yüksek bina.	Fâik, II, 357.	Farsça ²⁰⁴
طَسَق	toprak haracı.	Nihâye, III, 124.	Farsça ²⁰⁵
طَنَفَسَة	sergi.	İbn Mâce, at'ime: 29.	Lâtinçe ²⁰⁶
طَوْبَى	Cennet.	Müslim, imân: 232.	Hintçe ²⁰⁷
طُور	dağ.	Tirmizî, fiten: 59.	Süryânîce ²⁰⁸
عُرْبَان	kaparo.	Ebü Dâvud, buyû': 67.	Yunanca ²⁰⁹
عَسْكَر	asker, ordu.	Buhârî, cihâd: 77.	Farsça ²¹⁰
عُيْرَاء	şarap.	Fâik, III, 46.	Farsça ²¹¹
غَسَاق	pis kokan soğuk su.	İbn Mâce, zühd: 31.	Türkçe ²¹²
فَرَسِخ	8 km.	Buhârî, nikâh: 107.	Farsça ²¹³
فَرِسِق	şeftali.	Fâik, III, 108.	Yunanca ²¹⁴

198 Anîsî, *Tefsîr*, s. 36.199 Anîsî, *Tefsîr*, s. 44.200 Cevzî, *el-Mufredâtu'l-Lâtiniyye*, s. 1236.201 Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 426.202 Anîsî, *Tefsîr*, s. 45.203 Muneccid, *el-Mufassal*; s. 134.204 Şîr, *Mu'cem*, s. 111.205 Şîr, *Mu'cem*, s. 113.206 Anîsî, *Tefsîr*, s. 47.207 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 268.208 Ebü Hâtîm er-Râzî, *ez-Zîne fi'l-elfâzi'l-İslâmiyye*, nşr.: Hüseyin el-Hemezânî, Kahire, 1957, s. 136; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 269.209 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 456.210 Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 453; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 292.211 Şîr, *Mu'cem*, s. 115.212 Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 461; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 316.213 Anîsî, *Tefsîr*, s. 50; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 138.214 Şîr, *Mu'cem*, s.118; Anîsî, *Tefsîr*, s. 50.

فَسْطَاط	kıl çadırı.	Müslim, libâs: 82.	Farsça ²¹⁵
قَالُون	doğru söyledin!	Fâik, III,222.	Rumca ²¹⁶
قَرْمِز	kırmız böceği.	Nihâye, IV, 50.	Süryânîce ²¹⁷
قَز	ipek.	İbn Hanbel, I, 218.	Farsça ²¹⁸
قَفَش	küçük mest.	Fâik, III, 219.	Farsça ²¹⁹
قَلِيَّة	sinagog.	Fâik, II, 220.	Rumca ²²⁰
قَتِين	kumar.	Fâik, III, 284.	Rumca ²²¹
قَهْرَمَان	vekil, gâlip.	Müslim, zekât: 40.	Farsça ²²²
قُوق	bir Rum kralı.	Nihâye, IV, 122.	Rumca ²²³
قَرْبَاس	pamuklu elbise.	İbn Hanbel, V, 414.	Farsça ²²⁴
كَرْد	boyun.	Nihâye, IV, 162.	Farsça ²²⁵
كَرْزَن	kazma, kral tâci.	Fâik, II, 408.	Farsça ²²⁶
كَرْسُف	pamuk.	Nihâye, I, 316.	Farsça ²²⁷
كَرْكِي	turna kuşu.	İbn Hanbel, VI, 23.	Farsça ²²⁸
كَفَك	kek.	Tirmizi, menâkib: 3.	Farsça ²²⁹
كَفَارَات	çalgi.	Fâik, II, 112.	Farsça ²³⁰
كُورَة	köy.	Buhârî, ta'bir: 41.	Yunanca ²³¹
كُوز	testi.	İbn Hanbel, I, 102.	Farsça ²³²

215 Muhibbî, a. g. e. , II, 337. Abdurrahîm'e göre Lâtince'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 485.

216 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 529.

217 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 516.

218 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 523.

219 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 356.

220 Muhibbî, a. g. e. , II, 361.

221 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 369.

222 Şîr, *Mu'cem*, s. 130; Anîsî, *Tefsîr*, s. 59; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 141.

223 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 531.

224 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 143.

225 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 534; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 144.

226 Şîr, *Mu'cem*, s. 133.

227 Şîr, *Mu'cem*, s. 133; Anîsî, *Tefsîr*, s. 62.

228 Şîr, *Mu'cem*, s. 134.

229 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 400; Anîsî, *Tefsîr*, s. 63.

230 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 145.

231 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 402.

232 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 409; Şîr, *Mu'cem*, s. 140.

كَمُوس <i>yeme ihtiyacı.</i>	Nihâye, IV, 200.	Yunanca ²³³
لُوبِيا <i>bir bitki.</i>	Nesaî, <i>imân</i> : 45.	Farsça ²³⁴
مائدة <i>sofra.</i>	İbn Mâce, <i>at'ime</i> : 21.	Habeşçe ²³⁵
مَحْوُوز <i>gidilen yer.</i>	Nihâye, IV, 301.	Süryânîce ²³⁶
مَرَج <i>geniş alan.</i>	Nesaî, <i>hayl</i> : 1.	Farsça ²³⁷
مَشْكَاة <i>lamba.</i>	Nihâye, IV, 334	Habeşçe ²³⁸
مَنْجَنِيْق <i>mancınık.</i>	Nihâye, I, 307.	Yunanca ²³⁹
مُوبِدَان <i>hakim.</i>	Nihâye, IV, 369.	Farsça ²⁴⁰
مِيسْتَوَسِن <i>şarap.</i>	Fâik, III, 398.	rsça ²⁴¹
نَاقُوس <i>çan.</i>	Buhârî, <i>ezân</i> : 1.	Arâmîce ²⁴²
نَامُوس <i>adet, kanun.</i>	Müslim, <i>imân</i> : 252.	Yunanca ²⁴³
تَرْد <i>taula.</i>	Ebû Dâvud, <i>edeb</i> : 56.	Farsça ²⁴⁴
تَرْمَق <i>yumuşak.</i>	Nihâye, V, 39-40.	Farsça ²⁴⁵
فَرَج <i>öldürme, anarşi.</i>	İbn Hanbel, V, 589.	Habeşçe ²⁴⁶
هَبْطَا <i>komutan.</i>	Nihâye, V, 278.	Rumca ²⁴⁷

233 Anîsî, *Tefsîr*, s. 66.234 Şîr, *Mu'cem*, s. 142; Anîsî, *Tefsîr*, s. 67.235 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 403.236 Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 594-595.237 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 575.238 Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 472.239 Şîr, *Mu'cem*, s. 146; Anîsî'ye göre Farsça'dır. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s. 71.240 Muneccid, *el-Mufassal*, s. 149.241 Şîr, *Mu'cem*, s. 149.242 Anîsî, *Tefsîr*, s. 72. Abdurrahîm'e göre Süryânîce'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 617.243 Anîsî, *Tefsîr*, s. 72.244 Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 605-606.245 Şîr, *Mu'cem*, s. 152.246 Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 407.247 İbn Esîr, *en-Nihâye*, V, 278.